

HIDVÉGI ZSÓFIA

A ryūkyūi nyelv revitalizációja hagyományos tanórai környezetben

A tanítási segédanyagokkal kapcsolatos problémák

Bevezetés

Jelen tanulmány a Ryūkyū-szigeteki nyelvváltozatok revitalizációját, azon belül is a tantermi nyelvátadást segítő tanítási segédanyagokat helyezi a középpontba. A történelem folyamán a helyi nyelvváltozatok fokozatosan kiszorultak a használatból, közel kerülve a teljes kihaláshoz. A terület önálló királyság volt, amely a japántól eltérő kultúrával rendelkezett, és ugyan ma már Japán szerves részét képezi, bizonyos különbségek még most is észrevehetők. Az egyik ilyen jellegzetesség a Ryūkyū-szigetekre jellemző, már kihalófélben lévő nyelvváltozatok használata, illetve ezek szórványos megjelenése a térség ma használt regionális köznyelvében. Hogy a japán identitásuk mellett megőrizhessék az őseik által továbbhagyományozott kultúrájukat és ezzel együtt a nyelvhasználatot, különböző civil szervezetek és szakmai csoportok próbálják a nyelvvariánsokat megerősíteni, hogy ezeket mint elsődleges nyelveket visszaállíthassák a közösségben. A nyelvi revitalizáció segítésére különböző szótárakat, tankönyveket és képeskönyveket állítottak össze. A tanulmány azt vizsgálja, hogy mennyire alkalmazhatók az eddig publikált főbb tanítási segédeszközök a revitalizációs programokban.

A Ryūkyū-szigeteki nyelvváltozatok és veszélyeztetettségi státuszuk

A ryūkyūi nyelvváltozatokat hivatalosan a japán nyelv dialektusainak tekintik.¹ Hirayama nyelvjárásfelosztásában a japán nyelvet két nagy csoportra bontja a nagyfokú eltérések miatt, a japán főszigeti és a ryūkyūi dialektusokra.² A déli

¹ Tōjō 1927.

² Hirayama 1968: 65, 169.

szigeteken beszélt változatok kétségkívül kapcsolatban állnak a főszigeti nyelvjárásokkal. A ryūkyūi változatok szókészlete 59–68%-ban egyezik a japán köznyelvvél,³ és több ryūkyūi nyelvi jellegzetesség egyezik meg a Nara-kor előtti (奈良時代 710–794) régi japán nyelvvel. Ilyen a [p] hang megléte az egyes ryūkyūi alldialektusokban, amely a főszigeteken először bilabiális [ɸ] hangra, majd végül [h] hangra változott.⁴ Ennek a hangtani változásnak az egyes lépései a mai napig megmaradtak a déli szigeteken használt nyelvváltozatokban. Például a japán hana (花- virág) szó első szótagja a ryūkyūi változatokban megjelenhet [pa], labiodentális [fa] és [ha] változatokban is.⁵ Az ehhez hasonló nyelvi jellegzetességek viszont egyre jobban visszaszorulnak, és lassan eltűnnek a használatból.

A specifikusan csak a ryūkyūi nyelvváltozatokkal foglalkozó szakirodalom jelentős része viszont a japántól különálló nyelvekként hivatkozik a terület nyelvváltozataira. Jelenleg azonban a nyelvváltozatokat nem ismerik el hivatalosan különálló nyelvként. Viszont, az, hogy egy nyelvváltozat nyelvjárásnak vagy nyelvnek tekintendő-e, azt inkább a nyelvváltozat politikai és kultúrtörténeti háttere határozza meg, semmint tényleges nyelvészeti kritériumok.⁶ Kiss – csupán nyelvészeti szempontból – a következő tényezőket tekinti mérvadónak: lingvisztikai hasonlóság vagy különbözőség, föléboltozódás,⁷ beszélői vélekedés.⁸ Mivel az okinawai nyelvváltozat nehezen vagy egyáltalán nem érthető egy csak japánul beszélő ember számára (különbözőség), a területen kialakult egy regionális köznyelv (föléboltozódás), amelynek alapja a központi shuri dialektus, valamint a beszélők többsége ma is különálló nyelveknek tekinti a helyi változatokat (vélekedés), így nyelvészetiileg külön, önálló nyelveknek tekinthetők, ezért dolgozatomban is ezt a terminust használom.

Az UNESCO szerint a térségben hat önálló nyelv létezik: *amami*, *kunigami*, *okinawai*, *miyakōi*, *yaeyamai* és *yonaguni*, amelyeket veszélyeztetettnek vagy súlyosan veszélyeztetettnek minősítettek.⁹ Bár a yonaguni és a yaeyamai nyelvek különállósága vitatott, a ryūkyūi nyelvek összessége a japán nyelvvel közösen alkot egy nagyobb nyelvcsaládot. A nyelvcsalád két nagy tagja

³ Hattori 1954.

⁴ Hirayama 1968: 102, 170–172.

⁵ Nishioka–Nakahara 2015: 188–189.

⁶ Cser 2000.

⁷ A régióban használatos nyelvváltozat(ok) fölött létezik-e egy köznyelvi változat.

⁸ Kiss 2003: 34.

⁹ Mosely 2010.

tehát a japán és ryūkyūi, ez utóbbi az előbb említett hat nyelvre bontható.¹⁰ A terület nyelve sem egységes azonban. A nyelvi régióba tartozik Kagoshima prefektúra déli része (Amami-szigetek), valamint Okinawa prefektúra egész területe. A variánsokat két nagyobb alcsoportra lehet osztani: északi (amami, és okinawai) és déli (miyakōi, yaeyamai, yonaguni) változatokra.¹¹ Ezek az al-dialektusok is tovább bonthatók, és a változatok között olyan nagy lehet az eltérés, hogy a kölcsönös érthetőség nem áll fenn.¹²

Hiába volt politikailag egységes a régió a Ryūkyū Királyság idején, földrajzi okokból a szigetek, sőt a dzsungel és a hegyek miatt az egyes falvak is viszonylag keveset érintkeztek egymással, így nem teljes a dialektuskontinuum. Az érthetőség miatt kialakult egy olyan regionális köznyelv (*chiiki kyōtsūgo* 地域共通語), amelynek alapja nem a japán köznyelv, hanem a shuri dialektus. Mivel a királyi udvar Shuriban (ma Naha) volt, ezt tartották a terület politikai, kulturális és nyelvi központjának. Ezt a központi variánst hívják *uchinaa guchinak* ウチナーグチ. 1879 után a szigetekre érkező üzletemberek, katonák, valamint a japán nyelvű oktatás és a főszigetek tanuló okinawai diákok elősegítették, hogy a magasabb nyelvi presztízzsel rendelkező japán nyelvből bizonyos elemek beépüljenek a helyi változatba. Így jött létre az *uchinaa yamatu guchi* ウチナーヤマトウグチ,¹³ amely először pidzsin-ként, majd kreol nyelvként működött. A miyakōi nyelvterületen is létrejött egy, a japán köznyelvvvel kevert nyelv, a *ton futsūgo* トン普通語.¹⁴ Pidzsin állapotban a beszélők egynyelvűek voltak (anyanyelvük tehát a helyi vagy a japán nyelv volt), majd ezt követték a kétnyelvű generációk, amelyek mind a helyi nyelvet, mind az *uchinaa yamatu guchit* beszélték/értették. Mára a nyelvváltásnak köszönhetően felnevelkedett egy olyan generáció, akik mint anyanyelvet csak a kreol változatot beszélik.¹⁵

Ma a ryūkyūi nyelveknek nincs egynyelvű beszélője, és a kétnyelvűek között is csak a hatvan év feletti generáció számít aktív nyelvhasználónak.¹⁶

¹⁰ A szétválás a VIII–IX. században kezdődhetett (Pellard–Shimoji 2010), amikor egy jelentősebb déli irányú migrációs hullám után nem volt huzamosabb ideig szoros kapcsolat a két nyelvterület között.

¹¹ Pellard–Shimoji 2010.

¹² Elmendorf 1965.

¹³ A revitalizációval foglalkozó szakirodalmi alapelveket követve az azonnyelvi kiejtést követi a kreol nyelv átírása.

¹⁴ Karimata 2008: 56–59.

¹⁵ Karimata 2008: 62.

¹⁶ Pellard–Shimoji 2010: 1–2.

A hatvan évnél fiatalabb középkorú beszélők megértik, de nem használják a nyelvet, így a szigetek „tisztá” nyelvei kiszorulnak a családi környezetből is, ennek következtében a fiatalabb korcsoportok egyáltalán nem vagy alig érintkeznek őseik nyelvváltozatával.¹⁷ A következő generációknak még kevesebb kapcsolata lesz a ryūkyūi nyelvekkel, és ennek az öngerjesztő folyamatnak az eredménye a veszélyeztetettségi státusz.

A nyelvjárás megítélése is segíti a nyelvváltást és a köznyelv felé való elmozdulást.¹⁸ Japánban, az általános tendenciáktól eltérően, a beszélők nyelvi attitűdje miatt egyes dialektusok erősebben vannak jelen, mint azt a standardizációs törekvések indokolnák. Miyake szerint a történelem során Japán egyes tartományai nagyobb önállósággal bírtak. Így a helyi dialektusok jobban ellenálltak a nyelvi egységesítésnek, a beszélők anyanyelv és szülőhely iránti ragaszkodása miatt.¹⁹ Ezt a nyelvi attitűdöt hívjuk egy nyelv rejtett vagy bújtatott presztízisének. Fontos megjegyezni, hogy ezek mellett Japánban igen erős az *uchi-soto* 内-外 kettős elgondolás is, amely szerint az egyén vagy a csoporthoz tartozik, vagy kívülálló. Ez a fajta gondolkodásmód pedig felerősítheti a nyelvi különbségeket is, hiszen a választott nyelvi kóddal meghatározzuk, hogy melyik társadalmi csoporthoz tartozunk.²⁰

A ryūkyūi nyelvekhez a nyelvi és kulturális asszimiláció során azonban társult egy negatív sztereotípia is. Általánosan elmondható, a nyelvjárások esetében nem ritka, hogy ezeket a beszélők elmaradottabbnak, műveletlenebbnek tartják, mint a központi dialektust – Japán esetében a tokiói változatot.²¹ Ennek oka többek között a térség gazdasági háttere: a gazdaság nagyban függ a tokiói pénzalapoktól, és országos viszonylatban sem a mezőgazdaságban, sem az iparban nem termel kiemelkedően. A fő bevételi forrás a turizmus, amelyet kiegészítenek az amerikai katonai bázisok jelenlétéből befolyó összegek. A gazdasági mutatók így is alacsonyabbak, mint a főszigeteken, így a kevésbé fejlett vidékekhez sorolják a volt Ryūkyū Királyság területét. Másik oka a negatív attitűdnek a második világháború előtti erőszakos (nyelvi) asszimilációs tevékenység. 1879 után a szervezett hivatali rendszer tisztviselői a ja-

¹⁷ Ez családon belül is megnehezíti a kommunikációt, és kihat a családon belüli kapcsolatrendszerre.

¹⁸ Nyelvváltásról önálló nyelvek esetében (pl. ryūkyūi nyelvek), eltolódásról pedig kreol nyelvek esetében (pl. *uchinaa yamatu guchi*, *ton futsūgo*) van szó.

¹⁹ Miyake 1995.

²⁰ Trudgill 2000: 43.

²¹ Heinrich 2005: 64.

pán főszigetekről származtak.²² Mivel a társadalom magas rangú vezetői a *kyōtsūgot* 共通語 használták, ezért a rükyūiak is ezt használták hivatalos nyelvként. Bár a japán nyelvjárások döntő többségétől eltérően a ryūkyūi nyelveknek megvolt a saját tiszteleti nyelvváltozatuk (*keigo* 敬語), amely a japán tiszteleti nyelvhez hasonlóan összetett és rétegzett nyelvi forma volt,²³ a japán nyelv elterjedése fokozatosan kiszorította használati környezetéből, így emiatt idővel eltűnt.²⁴ Az asszimilációt elősegítette a japán nyelvű oktatás is, ahol próbálták teljesen kiszorítani a helyi nyelvváltozatokat. Egyfajta eszköz erre a *hōgen fuda* 方言札, a nyelvjárási tábla volt, amelyet annak a tanulóknak akasztottak a nyakába, aki a helyi nyelvváltozatot használta. Viszont továbbadhatta a táblát a következő diáknak, aki hibát vétett, és a nap végén csak a tábla legutolsó birtokosát szidták le.²⁵ Ez elősegítette, hogy a fiatalabbak a kortársaikkal, nem hivatalos környezetben is, a japán köznyelvet részesítsék előnyben. A nyelvi korlátozás csúcspontja a helyi nyelv (ideiglenes) betiltása volt a második világháború idején. A standard japán nyelven kívüli nyelvhasználat kémkedésnek számított, és akár halállal is büntethették.²⁶ A rendeletet elsősorban nem nyelvi asszimilációs okokból hozták. A második világháború idején a rendkívüli körülmények miatt minden gyanús tényezőt korlátozni akartak. Egy, a japán tiszték által érthetetlen nyelven beszélő egyén lehetséges veszélyforrást jelentett. A büntetések pedig pszichésen nyomot hagyhattak a helyi nyelvhez való hozzáállásban.

A negatív megítélés megmutatkozik a szigetekeken kívüli nyelvhasználatban is. A XX. század óta nagymértékű a migráció a területéről, amelynek céljai többek között Japán főszigetei, az Egyesült Államok és Brazília. A főszigetekeken, a nagyobb városokban okinawai negyedek alakultak ki az odaköltözők nagy száma miatt, ahol olyan közösségi tereket hoztak létre, mint az okinawai éttermek, élelmiszerboltok vagy bárók. Így gyakorlatilag létrejött egy szűkebb környezet, amely teret nyújthatna a saját nyelv használatára. Személyes beszélgetések alapján viszont azt szűrtem le, hogy az azonnyelvi csoport nem vonja maga után feltétlenül az okinawai kevert nyelvváltozat bármelyik formájának a használatát. Több, a főszigeten tanuló egyetemista beszámolt arról, hogy okinawai társaikkal az *uchinaa yamatu guchit* használják. Sőt a tanáraiktól

²² Karimata 2008: 58–59.

²³ Nishioka–Nakahara 2015: 110–113, 119–121.

²⁴ Heinrich 2005.

²⁵ Noguchi–Fotos 2001:72.

²⁶ Tanji 2007: 40.

is gyakran lehetett arról hallani, hogy sokszor nem értik, amit a diákok mondanak, mert „dialektusban” beszélnek, ezt szóvá is teszik nekik. Észrevételem szerint a negatív külső hozzáállás miatt sokan fokozatosan teljesen nyelvet váltanak, és ez a felsőbb évesek körében abban is megnyilvánulhat, hogy az idősebb okinawai diákokkal csak a japán köznyelvet használva kommunikálnak. Ennek egyik ellentéte az okinawai stílusú vendéglátóhelyek kialakítása, ahol – hogy a *furusato* ふるさと²⁷ érzést növeljék – az otthoni nyelv használata szinte kötelező, sőt gyakori beszédtema is.

Mindezek eredményeképpen a ryūkyūi nyelvek egyre jobban kiszorultak, és helyükbe a kreol változatok léptek. Ezt felfoghatjuk átmeneti státusznak a japán nyelvbe való asszimiláció folyamatában, mégsem valószínű, hogy a ryūkyūi nyelvek teljesen elvesztik területi jellegüket.²⁸ A nyelvváltás eredményeképpen azonban a ryūkyūi nyelveket a nyelvhalál fenyegeti. Az UNESCO biztosan veszélyeztetettnak tekinti az okinawai, a kunigami, az amami és a miyakōi nyelveket és súlyosan veszélyeztetettnak²⁹ a yonaguni és a yaeyamai nyelveket.³⁰ Fishman GIS (Graded Intergenerational Scale)³¹ skálája szerint a 7. szinthez tartoznak: van egy társadalmilag egységes, a nyelvet aktívan használó populáció, de a beszélők idősebb korosztályokhoz tartoznak, nem lehet saját gyermekük, így nem tudják családi környezetben egyenes ágon továbbörökíteni anyanyelvüket.

Mivel a ryūkyūi nyelvek és a helyi kreol változatok szervesen kapcsolódnak a régió mindennapi életéhez érzelmileg (identitás) és fizikailag is (biodiverzitás), így jövőjük nagy befolyással lesz az ott élők számára. A veszélyeztetett nyelvekhez tartozó közösségeknek fontos, hogy a nyelvváltás folyamatát ne csak megállítsák, de vissza is fordítsák.³² Ezt az ellentétes

²⁷ A szülőföld iránt érzett nosztalgikus érzés.

²⁸ A nyelvi változások mindig a sokszínűség felé haladnak (Cser 2000).

²⁹ Az UNESCO skálája: sérülékeny, biztosan veszélyeztetett, súlyosan veszélyeztetett, kritikusan veszélyeztetett és kihalt nyelvek.

³⁰ Mosely 2010.

³¹ Fishman 1991:89; 0 = nincs jele a hanyatlásnak, 8 = erősen veszélyeztetett.

³² A nyelvváltás és nyelvhalál természetes folyamat (Thomason 2015: 64–68), ám a nyelvvesztés folyamata felgyorsult, és az érintett nyelvek száma is egyre bővül. A nyelvi revitalizációnak többnyire pozitív és támogató visszhangja van a nyelvi kisebbségi és a tudományos körökben is. Ellenpólusként azonban jelentek már meg olyan tanulmányok, amelyek a „be nem avatkozás” elvét követve elvetik a mesterséges nyelvi revitalizációt (Malik 2000; Mufwene 2001).

irányú és mesterséges nyelvváltást, valamint az ezt elősegítő programokat hívjuk nyelvi revitalizációnak.³³

A nyelvi revitalizációban szerepet kap a hagyományos nyelvórák mellett a média, a nyelvközösség, a nyelvi térkép, a nyelvdokumentáció és a kulturális programok is, ahol a veszélyeztetett nyelveket használják. A revitalizáció fókuszában azonban a nyelvátadás kell, hogy szerepeljen, ezért ebben a tanulmányban a hagyományos tanórákon használt tankönyveket és szótárakat, valamint az általuk használt ortográfiát vizsgálom meg.

A ryūkyūi nyelvek ortográfiai problémája

Ryūkyūi nyelvek lejegyzésére nincs egységes írásmód. A Ryūkyū Királyság idejében sem volt olyan standard nyelv, amely megkövetelte volna az írás egyesítését, annak ellenére, hogy a *shuri* dialektus volt használatos az udvarban, és azt a szigeteken máshol is értették, nem csak a fővárosban.³⁴ Az államigazgatáshoz szükséges volt ugyan az írás, de a ryūkyūiak nem alakítottak ki saját, a nyelvükhöz illeszkedő írásrendszert, helyette a térségben jól ismert *kanbunt* 漢文 vagy *kanji-kana majiribunt* 漢字かな交じり文³⁵ használták mind a sírfeliratokon, mind az udvari igazgatásban. A Tamaudun királyi temetkezőhelyen a feliratokon egyaránt szerepelnek *kanjik* és *katakának* is. A *Ryūkyū Kanwashū* (琉球官話集 – Ryūkyūi–Mandarin Gyűjtemény) jelentésmagyarázatait is ilyen kevert írásmódban jegyezték le. Ezeket a szövegeket az udvarban használták a kínai nyelv oktatására. Az *Omorošshi* おもろそうし dalait – amelyek a *Ryūkyū Kanwashū*-val ellentétben a szájhangomány útján terjedtek a köznép körében – is *kanjival* és *hiraganákkal* jegyezték le. 1879 után az írott nyelv kizárólag a japán köznyelv volt, és a helyi iskolákban bevezetett japánnyelv-óráknak köszönhetően gyorsan megnőtt a japán nyelven jól tudó okinawaiak száma.³⁶ Az amerikai felügyelet alatt kíséreltet tettek arra, hogy a tankönyvekben való használathoz egy, a ryūkyūi nyelvekre illő ortográfiát összeállítsanak, de elvetették a kezdeményezést a felmerülő problémák miatt. Az írásrendszerrel foglalkozó bizottság nem adott konkrét indoklást a projekt elvetésekor, és erre később se tértek vissza az utolsó élő

³³ Gál 2009.

³⁴ Ogawa 2015: 575–576.

³⁵ Olyan szöveg, amelyben egyszerre használnak *kanjikat* és *kanákat* is.

³⁶ Ogawa 2011: 99–100.

bizottsági tag, Nakasone Seizen 仲宗根政善 1995-ben bekövetkezett halála előtt.³⁷ Így az írott szövegekben megmaradt a japán nyelv használata. A japán *kanarendszer* viszont nem illeszkedik megfelelően a ryūkyūi nyelvekre. Többek között az amami nyelvváltozatokra jellemző magánhangzók előtti gégezárhang [ʔ] vagy a labiodentális [f] hang sem jelölhető külön vele. Egy másik jellegzetessége a ryūkyūi nyelveknek, hogy a japán nyelvtől eltérően előfordulhat CCV(C)³⁸ összeállítású *mora*, amelyet szintén lehetetlen a japán *kanakészlettel* leírni, mivel a japán nyelvben ez nem fordulhat elő. Utóbbi jellegzetesség a miyakői nyelv Ōgami-szigetén használt változatában található meg.³⁹ A nyelvek fonetikai jellegzetessége tehát tovább nehezíti az egységes írásrendszer kialakítását, hiszen a nyelvjárások is jelentősen eltérnek egymástól, így többféle hangkészletet is figyelembe kellene venni megalkotásukkor.

Jelenleg sincs egységes ortográfiája a nyelveknek, így a különböző eredetű írott szövegek eltérnek egymástól. Az átírás jobb esetben valamelyik szervezet vagy tankönyvíró kialakított rendszerét követi. Az Okinawa Nyelvészeti Központ rendszere csak katakanákat használ. Az online adatbázisukban a szótagok IPA-átírása mellett megadják a *katakana* megfelelőjét egy egyértelműsítő táblázatban, de a szócikkeknél is jelölik a fonetikai átírást. Eredetileg az *Okinawago Jiten* 沖縄語辞典 (Az okinawai nyelv enciklopédiája) átírását követték, de a felvételek bővítésekor már a kiejtésre koncentráltak, így vált egyre bonyolultabbá maga a rendszer. Például egy-egy *morára* több lejegyzés is lehetséges, vagy egy katakana többféle hangsort is jelölhet. A [wi] hangsort jelölhetik エイ és ウイ átírásban is, de a [kwi] szótagnál már használják alsó indexben a 𐄂 jelet.

Az *Okinawago Hanasu Kai* 沖縄語話す会 (Okinawaiul Beszélők Társasága) kiadott egy, az átírást segítő zsebkönyvet,⁴⁰ amelyben a *kanák* alsó indexben történő módosítása helyett már új jeleket találtak ki. Ezt Funatsu Yoshiaki 船津好明 és Nakamatsu Takeo 中松竹雄 alakította ki saját tankönyvében, az *Utsukushii okinawa kotobában* 美しい 沖縄方言⁴¹ (A gyönyörű okinawai nyelvjárás).⁴² A katakanák helyett *hiraganát* használtak, és

³⁷ Ogawa 2015: 578.

³⁸ C: mássalhangzó. V: magánhangzó.

³⁹ Pellard–Shimoji 2010: 121–122.

⁴⁰ Online elérhető: <http://www.wwq.jp/q/>.

⁴¹ A könyv belső borítóján a *hōgen* 方言 (nyelvjárás) szó kotoba ことば, azaz nyelvként van *furiganázva*.

⁴² Funatsu–Nakamatsu 1988.

csak az utóbbi rendszerbe vezették be az új írásjegyeket. Az új jeleket 2004-től nyomtatják digitális írásjegyként (azelőtt nyomóformákat használtak), és az egyesület rövid hírei mellett az alkotók legújabb nyelvkönyve, az *Uchinaa guchi sabira* 沖縄口さびら (Beszéljünk okinawaiul)⁴³ is ezt az új ortográfiát követi. Funatsu írásai *kanjit* is tartalmaznak, amelyek felett *furiganában* az okinawai kiejtés olvasható. A *kanjik* használata további nehézségek elé állítja az olvasót. A tiszta *kana*átírás célja elsősorban a hangsorok lejegyzése, de az olyan irodalmi minőségű szöveg összeállítására, mint az *Omorosōshi* már a *kanji-kana majiribunt* használják. A nyelvek különböző hangkészletei miatt viszont az egyes *kanjik*nak több kiejtésváltozata is létezik. A 灰 jel esetében az olvasat lehet [hee], [φee] vagy [pee] is.⁴⁴ Nishioka Satoshi 西岡敏 és Nakahara Jō 仲原穰 *Okinawago no nyūmon* 沖縄語の入門 (Bevezetés az okinawai nyelvbe) című tankönyvében is használnak *kanjik*at a ryūkyūi nyelvek leírására.⁴⁵ Az egyes *kanjik* felett a shuri dialektus kiejtését *katakanás furiganában* olvashatjuk. Az első lelkében elkülönül a párbeszéd *katakanás* leírása és a *kanji-kana majiri* szöveg, de az utolsó fejezetekben már egyből a már megtanult *kanji*val írják át a szövegeket. A kulturális magyarázatokban, amelyek alapvetően japán köznyelven íródtak, a felmerülő okinawai szavak és kifejezések után zárójelben megadják az egyes *kanjik*at is, hogy az olvasó rögtön értse az olvasott szöveget.

Sajnos a felsorolt átírási módszerek egyike sem olvasóbarát. Az IPA-átírás ugyan a legpontosabb, de azt a nem nyelvészettel foglalkozó olvasóközönség nehezen értené. A kizárólag *katakanában* írott szövegeket az azonos alakú szavak és a tagoltság hiánya miatt nehezen lehet követni. A kevert írásrendszerben pedig a *kanjik* folytonos *furiganázása* a szöveg átláthatóságát igencsak megnehezíti. Ogawa a *kana*átírást részesíti előnyben, akkor is, ha ezzel nő a veszélye annak, hogy elvesznek az egyes nyelvváltozatok fonetikai jellegzetességei. Szerinte megfelelő tagolással átlátható lenne a szöveg, és könnyebben befogadható, mint *kanji-kana majiri* írásban.⁴⁶ Az érvelésének egyik fő pontja, hogy a ryūkyūi nyelvekben eltérhet az egyes *kanjik* jelentése.⁴⁷ A *kana*átírás Japánban viszont csak a nyelvjárásokra jellemző.

⁴³ Funatsu 2010.

⁴⁴ Ogawa 2011: 584.

⁴⁵ Nishioka–Nakahara 2015.

⁴⁶ Ogawa 2015: 585–588.

⁴⁷ A 肝 jel jelentése a japánban máj, míg a ryūkyūi nyelvekben a *chinshi* チンシ szó jelölhet májat, belső szerveket vagy lelket is (Ogawa 2015: 584).

Nézeteim szerint, ha hosszabb szöveget írnának ryūkyūi nyelven, a presztízs növeléséhez hasznosabb lenne *kanjikat* is használni a szövegekben. Hogy az olvasóközönség megtanulhassa az egyes *kanjik* olvasatait és jelentéseit, fokozatosan lehetne bevezetni őket egy-egy szövegben, hasonlóan a gyerekkönyvekhez. A *kanjikkal* együtt Funatsu új *hiraganái* is segíthetnének, hogy pontosabb és egységesebb ortográfia jöjjön létre. Nem minden ryūkyūi nyelvi jellegzetességre született átírási megoldás az új jelekkel, de a meglévők könnyen felismerhetők és megkülönböztethetők a japán *hiraganák* ismeretében. Lehetséges megoldás lenne a *hiraganakészlet* további bővítése, amelyet szintén fokozatosan mutathatnának be a publikációkban. A különböző nyelvi szinten lévő ryūkyūi beszélőkkel fokozatosan ismertethetnék a *hiragana*- és *kanjikészleteket*, elég időt hagyva a tanulóknak arra, hogy az új átíráshoz hozzászokjanak. A végeredmény egy, a japánhoz hasonló, ám teljesen új és a nyelvhez illeszkedő írásrendszer lenne.

Tanítási segédeszközök – szótárak, képek, könyvek, nyelvkönyvek

A revitalizációhoz szükséges, hogy a nyelvvesztett generációk újra megismerkedhessenek elődeik nyelvváltozataival. A szótárak és a strukturális nyelvészeti elemzések viszont nehezen használhatók széles körű didaktikus célokra. A nyelvvesztett generációk esetében a nyelv újjáélesztése gyakorlatilag egy idegen nyelv tanítását jelenti. Leendő beszélői nem lesznek anyanyelvűek, de ők vezetnék be a nyelvhasználatba a következő generációkat, visszaállítva az anyanyelvi közösséget. Hogy a nyelvváltás folyamata megforduljon, szükség van olyan anyagok összeállítására, amelyek már a legfiatalabb nyelvtanulóknak is segítséget nyújtanak a ryūkyūi nyelvek elsajátításában. Az elmúlt években több ismeretterjesztő könyvet, tanítási segédanyagot adtak ki. A kiadványok egy részét a turisták veszik meg, vagy a ryūkyūi nyelvek iránt érdeklődő japánok. Sok a képes szókincsfejlesztő kiadvány, mint az *Okinawa kotoba e-bukku* 沖縄のことば絵ブック, amelyekben tematikusan vannak összegyűjtve a ryūkyūi szavak és kifejezések.⁴⁸ Ezek csak a lexika fejlesztésére használhatók, a nyelvek további struktúrájáról (igeragozás, partikula-használat) nem adnak bővebb információt. Viszont hiányosságuk ellenére is segítenek a revitalizációban, mert összegyűjtik a legalapvetőbb szavakat, és

⁴⁸ Shimogawa 2008.

játékosan, képekkel tanítják meg őket. Segítséget nyújthat abban, hogy legalább az *uchinaa yamatu guchi* változatban visszaszoruljon a japán szavak használata.

A ryūkyūi nyelvek átfogóbb ismertetését célozzák meg a nyelvtankönyvek. A kiadványok kétnyelvűek, és japán anyanyelvi beszélők számára íródtak. Ryūkyūi nyelvórákat ad több okinawai egyetem és középiskola is, de Hawaii is elérhető okinawai nyelvkurzus. A második világháborúig közel 40 000 okinawai települt át az amerikai szigetekre, és a kivándorlás, ha kisebb mértékben is (2000 fő), de a háború után is folytatódott,⁴⁹ így érthető az érdeklődés.

Revitalizációs szempontból a japán területen élő okinawai közösség fontos elsősorban, de a hawaii nyelvésztő mozgalom meglepte támogatást jelenthet a Japánban élő nyelvközösség számára. Az okinawai nyelvközösségnek állította össze Nishioka Satoshi és Nakahara Jō *Okinawago no nyūmon* című nyelvkönyvét. Mivel a kiadványban használt didaktikai módszerek az elérhető nyelvkönyvekhez képest a legmodernebbek, ezért remek alapot szolgáltatnak a hagyományos tantermi nyelvátadáshoz szükséges revitalizációs tanítási segédeszközök továbbfejlesztéséhez.

A nyelvkönyv 2000-ben jelent meg, és 2005-ben újra kiadták még hanganyag nélkül. Másfél évre rá 2006 decemberére már a hanganyagot is csatolták hozzá, ám a CD-s kiadványt csak 2015-ben adták ki újra. A hanganyagok összeállításában és szerkesztésében közreműködött a Radio Okinawa ラジオ沖縄, a King Record キングレコード stúdió és a Kayōkai Radio Network 火曜会ラジオネットワーク.

A 2015-ös kiadás 214 oldalas, és belső tokban mellékeltek a hanganyagot is. A tananyagot 20 leckére bontották, amelyeket három nagyobb részre osztottak fel. A három rész előtt egy-egy fekete-fehér illusztráció mutat be egy-egy jellegzetes okinawai jelenetet (fázekasság, utcakép, állatok). A könyvben ezeken kívül csak ritkán jelenik meg képi ábrázolás. A tankönyv kétnyelvű. A nyelvtani magyarázatok japánul íródtak, a célnyelv pedig a központi shuri-naha dialektus. Azért esett erre a nyelvváltozatra az írók választása, mert sok népdal és hagyományos ryūkyūi vers ebben a változatban maradt fent, illetve ez egy jól dokumentált és elemzett dialektus, nagyobb nyelvközösséggel. A könyv végénél említik csak meg a terület többi nyelvváltozatát, de bemutatásuk kimerül egy rövid tájékoztató jellegű bejegyzésben,⁵⁰ példák, ösz-

⁴⁹ Matsumoto 1982: 125–131.

⁵⁰ Nishioka–Nakahara 2015: 168–169.

szezhasonlító táblázatok vagy elemzések nem kaptak helyet. A könyvhöz mellékelt CD a shuri-naha dialektus nyelvmélekeit (az *Omorosōshi* dalai, versek és szólásmondások), illetve a tankönyvben szereplő, egy-egy leckét bevezető párbeszédet tartalmazza. A felvételek kiváló minőségű rádió- vagy stúdiófelvételek, így a tanuló könnyen meghallhatja a kiejtésbeli finomabb különbségeket is, és később is visszahallgathatja az anyagokat. Minden lecke egy elméleti és egy gyakorló részből tevődik össze. Az elméleti részek egy párbeszéddel, később népdallal vagy az *Omorosōhi* egy versével kezdődnek, amelyeket katakana és latin betűs átírásban egyaránt feltüntetnek. Az átíráshoz a könyv végén összezhasonlító táblázatot állítottak össze, ahol az *Okinawago Jiten* latin betűs átírását is megadták.⁵¹ Az írásrendszer a nyelvleckék előrehaladtával viszont változik, az első fejezetekben a tiszta *katakanás* átírás dominál, amelyet fokozatosan felváltanak a *kanjik* és a *hiraganák*. Minden *kanji* felett feltüntetik *furiganával* az okinawai kiejtést, hogy rögzítsék a japán nyelvű nyelvtanulóban a *kanji* új olvasatát. A szövegek fokozatosan összetettebbekké és hosszabbakká válnak, de minden esetben megadják a japán fordításukat is. A Nishioka-féle könyvnek egyik kiemelkedő tulajdonsága, hogy igyekezett olyan okinawai nyelvi példákkal dolgozni, amelyek előfordulhatnak a modern mindennapokban.

Bár a szerkesztők által összeállított szövegekben kerülnek a neologizmusok használatát, és csak a régóta meglévő nyelvi elemekre koncentrálnak, a nyelvkönyv mégis el tudja helyezni az idejétmúltnak vélt okinawait a mai világban. A szövegrészeket egy nyelvtani rész követi, amelyben elmagyarázzák a shuri-naha dialektus és a japán köznyelv közötti különbségeket. A nyelvtani magyarázatok a két nyelv összehasonlításán alapulnak, és gyakran megkövetelik, hogy tisztában legyen a tanuló a japán nyelvészeti fogalmakkal. Érintik többek között a hangkészletet, a hangsúlyt, a partikulahasználatot, az igeragozást és a tiszteleti nyelvi formákat is. A nyelvtani magyarázatok viszont túl tömörek, egy általános iskolás tanuló nem biztos, hogy könnyedén megértené őket. A könyv utolsó részénél a nyelvtani magyarázatokat felváltja a nyelvhez és a kultúrához kapcsolódó érdekességek (nyelvjárások, nyelvmélekek, hagyományos énekek, táncok) rövid bemutatása. Az elméleti rész mindig az adott szövegrészlet szöszedetével és annak japán köznyelvi fordításával zárul. A nyelvkönyv gyakorló része rövid. Minden nyelvtani magyarázathoz ren-

⁵¹ A szótár átírásában a latin betűs jelölésben IPA-jelek is szerepelnek, és ez megnehezíti a hétköznapi ember számára a folyékony olvasást.

delnek egy-egy feladatot, amely elegendő arra, hogy a tanuló ellenőrizze, hogy megértette-e a két nyelv közti különbséget, és a feladatok helyes megoldását a könyv utolsó oldalain megadják, így elkerülhető, hogy téves nyelvi forma rögzüljön a tanulóban. A feladatok azonban nem elegendők arra, hogy ténylegesen elsajátíthassa a diák az új elemeket. Olyan feladatok is hiányoznak a könyvből, amelyek egymásra épülve a nyelvi elemek kombinálására vezetnék rá a tanulókat, így csak a könyvet használva nehéz mélyebb, összetettebb nyelvtudást kiépíteni. Fiatalabb korosztályoknak szóló játékosabb, kreatívabb feladatok is hiányoznak a könyvből, csak a 147. oldalon (12. lecke) állítottak össze egy keresztrejtvényt, ahol az addig megtanult szavakból válogatva a japán köznyelvi jelentéseket adják meg, és az shuri-naha dialektusbeli megfelelőjét kell beírni a rejtvénybe katakanával. A megoldást itt is megadják a könyv hátulsó részében. Ez a feladat a jelképes lezárása a csak katakanával való írásos szövegeknek, innentől a bevezető szövegek fokozatosan egyre több *kanjit* használnak. A gyakorlórészhez sorolhatjuk még a kulturális magyarázatokat is, amelyekben a nyelv kulturális háttéréről adnak információkat, és leckénként elmagyaráznak egy-egy okinawai szólásmondást is. Utóbbi azért fontos, mert ha a tanulók nem is sajátítják el a nyelvet, nagyobb az esélye, hogy az idiómákat felismerik, sőt megfelelő körülmények között még használják is azokat. Hasonlóan a viccekhez ezek a kifejezések is tömörek és frapársak. Motonaga tanulmányában a ryūkyūi nyelvek korlátozott kommunikációs érvényességét vizsgálja, ahol rámutat, hogy a marginális helyzetbe szorult nyelvváltozatokat legtöbbször olyan informális helyzetekben használják, mint a vicceselés.⁵² Mindegyik felsorolt szituáció informális helyzet, és érzelmekhez kötött, így a ryūkyūi szólásmondások újbóli használatára is remekül megfelelhetnének. A könyv végén a már említett megoldókulcson és átírási táblázaton kívül több mellékletet is feltüntetnek. Megadják a ryūkyūi nyelvek térképét is, amelyen jelölik, hogy a virág (花 へ) szót hol és hogyan ejtik, így kirajzolódnak a nagyobb variánsok földrajzi elhelyezkedései is.⁵³ A függékben szerepel még egy ragozási táblázat egy, a területre jellemző személy- és földrajzinév-gyűjtemény, ahol jelölik a *kanji*val való lejegyzést és a helyi kiejtést is, a különböző számlálószavak gyűjteménye, valamint a helyi ünnepek, fesztiválok jegyzéke. A könyv végül egy szöszedettel zárul, ahol megad

⁵² Motonaga 1994: 256.

⁵³ Nishioka–Nakahara 2015: 188–189.

ják a leckékben felmerülő shuri-naha dialektusbeli szavakat (*katakana*) és a japán köznyelvi megfelelőjüket (*kanji-hiragana*), viszont japán–shuri szószedetet nem szerkesztettek a könyvhöz.

Összegzés és konklúzió

A Ryūkyū-szigeteken nyelvváltás következtében a helyi őslakos nyelvek veszélyeztetetté váltak. Hogy a nyelvváltás folyamatát megállítsák és visszafordítsák, a nyelvközösség nyelvészekkel karöltve nyelvi revitalizációs programokat szervez. A hagyományos tantermi nyelvátadás segítésére egyre több tanítási segédanyagot jelentetnek meg.

A veszélyeztetett helyi nyelvek terjesztésére összeállított tankönyvek azonban több problémát is felvetnek. Nincs egységes ortográfiája a helyi nyelveknek. Majdnem minden kiadvány saját átírást használ a helyi kiejtésre. Ugyan létezik egy, a ryūkyūi nyelvekre kialakított *kanarendszer*, ez azonban még nem terjedt el széles körben. A másik probléma, hogy bár egyre több szószedet és tankönyv készül, kevés olyan van, amely széles körben felhasználható lenne. A nyelv újjáélesztése az egészen fiatal generációknál is elkezdődhetne, de még nincs megfelelő tankönyv a számukra. Mivel a nyelvközösség viszonylag kicsi, és korlátozott azoknak a száma, akik érintettek lehetnek a revitalizációban, ezért nem lenne feltétlenül szükséges a korosztályonkénti tananyagok összeállítása. Helyette olyan megoldásokra lenne szükség, amely kicsiknek és nagyoknak is egyaránt megfelelne. A képes szógyűjteményeket ötvözhetnék a nyelvtankönyvekkel, így a komolyabb hangvételő tankönyvek megnyerőbbek lennének a kisiskolásoknak. Érdemes lenne megvizsgálni azt a lehetőséget is, hogy miben változtatna a nyelvvoktatásban az egynyelvű kiadások jelenléte. Bár a mostani könyvek feldolgozhatók önmagukban is, de a tankönyvek – mint tanítási segédeszközök, csak támogatói feladatot látnak el a tanórán. Mivel a diákok elsősorban a tanár magyarázatára támaszkodnak, le lehetne csökkenteni a nyelvtani magyarázó részeket, és szituációs, kommunikatív feladatokkal vagy nyelvtani gyakorlósorokkal lehetne bővíteni az egynyelvű kiadványokat.

Elsődleges források

- Funatsu Yoshiaki 船津好明, Nakamatsu Takeo 中松竹雄. 1988. *Utsukushii Okinawa no hōgen (kotoba)* 美しい沖縄の方言 (ことば) [A gyönyörű okinawai nyelv]. Naha: Kikyōsha.
- Funatsu Yoshiaki 船津好明. 2010. *Okinawaguchi sabira – Okinawago wo hanashimashō* 沖縄口さびら — 沖縄語を話しましょう [Beszéljünk okinawaiul]. Naha: Ryūkyū Shinpōsha.
- Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo 国立国語研究所. 1963. *Okinawago jiten* 沖縄語事典 [Az okinawai nyelv enciklopédiája]. Tokió: Ōkurasho Insatsu Kyoku.
- Nishioka Satoshi 西岡敏, Nakahara Jō 仲原穰. 2015. *Okinawago no nyūmon – Tanoshii uchinaa guchi* 沖縄語の入門 — たのしいウチナーグチ [Bevezetés az Okinawai nyelvbe]. Tokió: Hakusuisha.
- Shimogawa Yūji 下川裕治. 2008. *Okinawa kotoba e-bukku* 沖縄言葉絵ブック [Okinawai képek könyv]. Tokió: Kadokawa Group Publishing.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

- Cser András 2000. *A történeti nyelvészet alapvonalai*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Elmendorf, William W. 1965. „Impressions of Ryukyuan-Japanese Diversity”. *Anthropological Linguistics* 3: 1–3.
- Fishman, Joshua 1991. *Reversing Language Shift – Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gál Noémi 2009. „Veszélyeztetett nyelvek és nyelvfejlesztés.” *Korunk* 2. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00146/galn.html> (utolsó letöltés: 2018. 08. 07.)
- Hattori Shirō 服部四朗 1954. „Gengonendaigaku sunawachi goitōkeigaku no hōhō nitsuite 言語年代学すなわち語彙統計学の方法について [A glottokronológia avagy a lexikostatisztika módszereiről]”. *Gengogaku Kenkyū* 言語学研究 26/27: 29–77.
- Heinrich, Patrick 2005. „What Leaves a Mark Should No Longer Stain – Progressive Erasure and Reversing Language Shift Activities in the Ryukyu Islands.” *1st International Small Islands Cultures Conference*. SICRI, Kagoshima. 61–72.
- Hirayama Teruo 平山輝男. 1968. *Nihon no hōgen* 日本の方言 [Japán nyelvjárásai]. Tokyo: Kōdansha.
- Karimata Shigehisa 狩俣繁久. 2008. „Ton futsūgo – uchinaa yamatu guchi kureoru ka トン 普通語 – ウチナーヤマトウグチはクレオールか [Ton futsūgo és az uchinaa yamatu guchi kreol nyelvek-e?].” *Bulletin of the Institute of Ryukyuan Culture* 55–65.
- Kiss Jenő (szerk.) 2003. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Malik Kenan 2000. „Let them die: The preservation of dying languages and cultures is pointless and reactionary. People want to join modernity.” *Prospect*. 20. november. <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/letthemdie> (utolsó elérés: 2019. 11. 21.)
- Matsumoto, Y. Scott 1982. *Okinawa Migrants to Hawaii*. Honolulu: Hawaiian Historical Society.
- Miyake Yoshimi 1995. „A dialect in the face of the standard: a Japanese case study. Proceedings of the *Twenty First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Historical Issues in Sociolinguistics/Social Issues in Historical Linguistics*. 217–225.
- Moseley, Christopher (ed.) 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*. Párizs: UNESCO Publishing. <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas> (utolsó elérés: 2019.08.07.)
- Motonaga Moriyasu 本永守靖. 1994. *Ryūkyūken seikatsugo no kenkyū* 琉球圏生活語の研究 [A ryūkyūi területek szociolingvisztikai vizsgálata]. Tokyo: Shunjusha.
- Mufwene, Salikoko. 2001. *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noguchi, Mary G. – Fotos, Sandra. 2001. *Studies in Japanese Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ogawa Shinji 小川普史. 2011. „Korekara no Ryūkyūgo ni hitsuyōna hyōkihō wa dono yōna mono ka これから の琉球語に必要な表記法はどのようなものか [Milyen írásrendszerre van szükség a ryūkyūi nyelvek lejegyzésekor]”. *Nihongo no Kenkyū* 日本語の研究 4: 99–111.
- Ogawa Shinji 2015. „Orthography development.” In: Heinrich-Miraya-Shimoji (eds.) *Handbook of Ryukyuan Languages*. Berlin: Walter de Gruyter. 575–592.
- Pellard, Thomas – Shimoji Michinori 2010. *An Introduction to Ryukyuan Languages*. Tokyo: ILCAA.
- Tanji, Miyume 2007. *Myth, Protest and Struggle in Okinawa*. Abington: Routledge, Abington.
- Thomason, Sarah 2015. *Endangered Languages – an Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trudgill, Peter 2000. *Sociolinguistics: An introduction to Language and Society*. Harmondsworth: Penguin.